

ЗБОРНИК

ЖИВОРАД
НЕДЕЉКОВИЋ
ПЕСНИК

Уредник
ДРАГАН ХАМОВИЋ

Едиција
ПОВЕЉА

Библиотека
ПРЕОБРАЖЕЊЕ

Књига двадесет прва

Рецензенти
Др Јован Делић
Др Драган Станић
Др Александар Јерков

повеља

Драган Хамовић

ДАХ ЖУДЊЕ И ДАХ ТАЈНЕ

Сажетак / У осврту на досадашњу поезију Живорада Недељковића наглашава се еволутивни прелаз од критичко-деконструктивне до духовно интегративне стратегије у сагледавању света унутар нестабилног лирског субјекта и његовог односа према свету, чије манифестације зла, нискости и метежа искушавају основне песникове представе о добру, љубави и смислу.

Кључне речи / лирска интроспекција, деконструкција, жудња, лирска сакрализација

Поезија Живорада Недељковића, након пуних четврт века од прве збирке *Појрешна ѝроїноза* (1991), представља раритетну и шире препознату вредност, придошлу у српску књижевност с књижевне периферије што је, постепено, постајала једно од средишта. Између савремених поетичких крајности, гласова раскида и континуитета, Недељковић обликује поезију у којој се различите оптике и опције срећу, сударају и прожимају, творећи сложен и динамичан смисаони хоризонт. Мало ко се у нашој поезији може подичити тако сувереном употребом најразноврснијих изражајних средстава и тонова: од чисте лирике до разорне ироније и антипоетских гестова, од сувог описа до разбокорених маштарија и каламбура, од сажетости и елиптичности до замашних поетских обима.

Још на почецима песник упућује читаоцу јасан сигнал да „у свему тражи непознато, изван првог смисла” и да је

у сталној потрази за „могућим односима, речима”. При почетку песме „Као дланом о длан” налазимо исказ у којем је на повлашћено место смештена реч *жудња*:

Готово свакодневно неко ме подсети
На године, остале у сећању
Због клањања природи и, још више,
Због недоумица. Настојим, у налетима
Беспоговорне жудње да откријем
И друге састојке у шкртим костима.

Фокус лирског самопосматрања помера се, значи, из простора сећања и умних недоумица према састојцима „у шкртим костима”, од искуства ка стихији телесног склопа.

Жудња се јавља, како је писао Лакан, услед јаза између организма и субјекта који означава. Песник ослушкује побуњеност физиологије, чија је најсилнија страст чежња за размицањем граница симболичког поретка, опирање позицијама задатих ауторитета. Отуда и превласт материнске животодавне фигуре (*Мајка*, 1994), у раном комеморативном венцу сонета – јер „Књига је Мајка” – упућује на бег од симболичког поретка ка дубинском доживљају базичне припадности свету пре и мимо речи, присила и контроле. Бол је, према песнику, права цена свега што вреди и тада су крупне речи некуда одаслате, а остају само ситне, речи што се једначе с неоспоривим састојцима живота. Живорад Недељковић се рве с језиком, тим Великим Другим које постоји изван нас, не припада нама него господари и подразумева нашу сагласност. Органско постојање заплиће се у мрежи посредованих значења, у постојању изван непоузданог света означавања. Песник сведочи измицање нечега неодредивог а основнога, губитак с којим се не мири. Отуда покрет језичких игара, драма непрестана, бунтовна несмиреност коју Недељковићева поезија исказује.

У поезији Живорада Недељковића проналазимо продуктиван укрштај поступка миметичког, стварносног под-

лагања лирског описа и тежње да успостави „другачији распоред” и лирски свет моделује према тим ћудљивим струјама језичких значења и асоцијативних токова. У тим се песмама увезују, као у каквом клупку, и успутни опажаји и дубока сећања, доживљаји проживљени и лектирски посредовани. Као у песми „Ушћа”, на делу је непрекидно претакање, струјање несталних, пролазних и непролазних момената:

Уливам се и непрекидно измишљам,
Обузет једном једином жељом:
Да и након преображења остане у мени чежња за менама,
Моћ да понешто задржим,
А да нечега лако се лишим, као да
Моје није ни било.

Песнички говор Живорада Недељковића стално је, значи, у протоку сваковрсних, често међусобно удаљених садржаја, у испитивачки напрегнутом току свести разнотоног лирског гласа. Ситно и тривијално, у себи самом или окружењу, песник зна да увелича до судбоносних размера, а да покрај епохалних појава прелази мимогред и с извесним презрењем. У тематској подлози његових песама често су ситуације из документарно описаног свакодневља, али се одатле добаца неслућено далеко у простору и времену песме.

Недељковић је лирски посматрач и коментатор, оштар где треба а разумевајући где разумевања иначе недостаје. Он је одиста песник што ствари изводи из устаљеног поретка и односа да би им одмерио нову, могућну вредност. Деконструише постојеће распореде и конструише друкчије распореде, смисаоно изгледније. Призваће слику митског лавиринта, у опису не само свога унутарњег склопа, него и склопа песме као оруђа и достојног гласа:

Изабравши ме, лавиринт се несвикнут гранао
У мени, сезао до најмање честице.

Изабравши га, из њега никуд не крочих,
Приставши да нити поезије воде ме све дубље,
У мрежи неизрецивог све даље у изрицање.

Између неизрецивог и нагона за вербалним, и мистичног и конкретног, протиче агон поезије Живорада Недељковића обузете неопаженим, занемареним и невидљивим драмама осетљиве колико и борбене нутрине лирског гласа. Недељковићева поезија, у кретању свог изражајног клатна, помера се од облика реторички подигнутог и онеобиченог говора те иронијски искошеног описа, с једне стране, до исповедно огољеног и директног исказа осетљивог искуства, с друге. Штавише, једва се данас може наћи, у доба „културе имиџа и претварања”, лирски глас што своју рањиву поставу овако изврће на видело, да би остварио веродостојнију позицију с које посматра све друго, а не да шокира нечим што више и не изазива саблазан, бар не у простору уметничких пракси. „Ако сам грешио”, вели аутор у истоименој песми, „грешио сам у препреденом страху”. Енергија деконструкције и естетске провокације у новијим Недељковићевим песмама уступа превласт сабранијем и просветљенијем гласу, и даље осетљивом на сваки подстицај и удар, изнутра и споља. Светлост осваја повлашћен простор у медитативним стиховима збирки *Овај свећ* (2009), *Талас* (2012) и *Улазак* (2014). У песми под насловом „Ка том млазу светлости” наилазимо на разрешење саобразно најтананијем искуству духовних трагаоца хришћанског наслеђа, као да у њему одјекује Старац Зосима:

И од мене зависи да ли ће се
Свет избавити. Од мене, од Тебе,
Од свих живих. Од свих мртвих.
И мене и Тебе и све живе
Овај обавезује свет.

Нагласак је на *овом* свету, али који се састоји од видљивог и невидљивог, од присутних и одсутних. Значи, песник

оптира за потпунији свет, не за свет пролазног тренутка и себичне издвојености. Песма „Нова светлост” доноси финале химнично интонирано, у обраћању чуду светлости:

Моћи ћу да се осврнем и кажем себи:
Дивио се јеси и још ти дивљења предстоји.
Радуј се, радуј, све и јесте светлост
Кад си сједињен и увек нов.

Онај ранији, изоштрени глас што раскида конвенције долази до помирљивијих увида. Живљена значења су оверена, поткрепљена, поузданија са своје искуствености. Од песничких почетака, како рекосмо, Недељковић је показивао несклоност да у поезији прихвата задате односе у свету околу и унутар осетљивог и колебљивог појединства, да их прими без подразумеване побуњености, увек спремне да се лирски огласи. Има у томе разгртању устаљених значења готово некаквог сладострашћа, али пре свега има дочуваног детињег становишта, радозналост и непомирљивог пропитивања света, на чије погодбе, у име изговора зрелости, често сувише олако пристајемо. Гдекад се, у Недељковићевим песмама, пројављује чистина малих откривења, одушевљења тренуцима што исијавају непатвореност постојања. Много чешће, опет, у судару с несавршеностима с обе стране границе чулне и чудне, необјашњиве људске плоти, Недељковићевим лирским исказом знао је да превлада и разаралачки импулс, у бегу од лажа и паралажа на које смо свикли, или променљивости на које смо осуђени.

Недељковић ипак трага за изворностима и човечностима које може лично да посведочи. И сведочио је, указујући на светлости света и на фигуре што оличавају љубав и доброту. Тако је, у својим раним стиховима, исписивао лирску „хагиографију” малог сестрића Дамира, или мајке Ружице коју је болест прерано однела и оставила у песнику празнину испуњавану сонетима дирљиве синовске љубави. Из таквих стихова обликовало се духовно сазвучје

које можемо разумети као очевидан, макар и посредно изречен, хришћански одговор на изазове живота, унутрашњих и других борби. У новијим песмама, у којима се појављују ликови вољене жене и сина што расте и сазнаје, уз кога и песников родитељски глас у себи узраста, такво је усмерење још изричитоје исказано у духовним координатама хришћанског усмерења.

Питање крајњег смисла драматично се поставља и тежи афирмативном одговору пред раскошно осветљеним природним пределима, пред Творевином, пред љубављу оваплоћеном у вољеним бићима. Песма „Преплет”, рецимо, из већином химничне збирке *Овај свет*, обликована као речита исповест дата у више строфоида, тежи да привоји светли духовни смисао у напетом рационалном противречју. Код „Преплета” и застајемо.

„Одавно, кад су ме и личне ране
Неподношљиво пекле, а свет одасвуд слао
Само зло и патњу, као да је од саме
Лаве састављен, и од соли,
Имао сам олујне налете сумње да ли тај преплет,
Ја и живот, уопште присваја икакав смисао.
Сад ми се чини да више нема опасности
Од беса и раздирања.

Ако сам из проживљеног изнео на површину
Некакво искуство, онда је то пре свега
Уверење, вера и знање истовремено,
Да све што се догађа, и све што се спрема,
Све без изузетка, има своје оправдање.

Ако би ме неко питао
Какав је смисао смрти детета
У избегличкој колони на искиданој цести,
Какав је смисао спржених тела
На манастирском друму, и свих оних
Људских страдања која се не могу речима

Обухватити; и чему тај ужас
Који нам кида срца, чему проливена крв;
У чему је значење плача деце и мајки осталих
Без игде икога – не бих умео да одговорим.

Али, знам да то значење постоји,
Знам да тај смисао
Кружи међу нама као невидљиви дух
И сваку ствар, сваку сузу и сваку кап крви
Испуњава својим тајанственим дахом.

Не разумем смисао света,
Али разумем да свет постоји.”

И мој невидљиви, тајанствени дах постоји.

(Недоумицу у читању изазива околност што је, осим последњег стиха, читава песма постављена међу знаке навода. Знаци навода сугеришу да је реч о цитату, говору некога другог. Очевидно, реч је о два гласа: један се исповеда, други кратко поентира. Чији су то гласови – песник не открива. Први глас се обраћа другом, а други у кратком оглашењу не стиже ни да оспори ни да потврди први глас. Обратили смо се самом песнику – који нам је срећом могао и хтео одговорити – и он је пружио извесно разрешење. Оно, истина, не мора да обавезе читаоца и тумача, јер је песник у тексту пропустио да остави ма какав сигнал према коришћеном књижевном предлошку, подтексту ове песме. Недељковић нас је у разговору обавестио да је текст „под знацима навода” слободнија парафраза садржаја писма пољског писца Јежија Анђејевог упућеног песнику Чеславу Милошу, у преписци током страшних година Другог светског рата. Тежишни ставови у песми узети су од Анђејевог, објаснио је песник, уз усмени коментар дат узгред писцу ових редова да их он интимно не дели. Али, завршни исказ, који припада „ауторском” гласу, не даје нам ни назнаке да ове ставове аутор оспорава, чак пре из-

гледа да их потврђује – јер зашто би им иначе дао толико простора а избегао да их ефектно у завршници оспори? Али, ми овде читамо песму онако како је дата, а питање раскорака између ауторске контролисане свести и притиска неумољиве подсвести и жеље можемо оставити за неку другу прилику, уз напомену да и на ову околност у поезији каткад ваља обратити пажњу.)

Глас „под наводницима” полази од искустава личних недаћа и повреда које живот доноси, да би у првом строфоиду увео питање смисла свих тих умножених „личних рана”. У другом строфоиду, исти глас декларише став да мора постојати више оправдање за такве повреде, невоље и несреће, будући читалачко очекивање да се такав став некако и образложи, доказима и разлозима које можемо прихватити као своје. Јер такво његово искуство је, по речима саме песме, „уверење, вера и знање истовремено”, значи, подупире се свим умним оруђима што појединцу стоје на располагању.

Следећа, трећа строфична целина, у знаку је бруталних слика људског страдања, од смрти детета „на избегличкој цести” и других слика у којима можемо призвати и оне што су стављале на пробу саосећајност наше генерације сведока и саучесника бруталне историје, из непосредних увида или знајући их посредством медијског преношења ратова, овдашњих, на размеђи векова, или пак других сукоба по свуда немирном и страдалном свету. И када већ очекујемо, рационално или мистичко, објашњење или барем сугерисање смисла толике и такве људске погубељи и патње, песник нам одговор напросто ускраћује. Заправо, признаје немоћ да ма каквим разлогом поткрепи пређашње уверење да такве драстичности нису апсурдне појаве у *времену и бурном жилишћу* – да употребимо речи из Његошеве, такође отворено запитане Посвете, уводне у спеву *Луча микрокозма*.

Одговор на питање смисла изостаје и у четвртом строфоиду, или га пак налазимо у тајанству назначеног невидљивог даха што кружи и све испуњава собом, садржава-

јући неизрециво, надразумско објашњење. Смисао проговара језиком тајне. Тајанствени дах, тај вас-дух који твори и одржава живот јесте некакав одговор из којих се могу изводити опширнији одговори. У исказу пред поенту припрема се закључак утемељен на признању једног неразумевања и једног разумевања: смисао света можда измиче, али свет јесте, саморазложан, и то ум прихвата као неупитност, на коју такође не уме да одговори, као ни на тајну страдања. Ауторски глас у последњој реченици – онај глас који је, како смо рекли, несклон посредованим и апстрактним доказима – у самој поенти нуди крунски доказ. Као слика и прилика свепрожимајућег тајанственог даха служи му сопствени дах, који такође није ни видљив ни објашњив, али се осећа и дарује живот. Ево како апоретична духовна питања бивају надмоћно а просто лирски посредована, уз посезање за аналогијом с основном животном функцијом из чије су опипљивости изведене кључне теолошке представе познате из Символа вере – о Духу Светом, Животворном, који од Оца исходи. Који је говорио кроз пророке. И кроз понеког песника – додао би Иван В. Лалић. А свест о нашој сазнајној прикраћености пред неким великим питањима, такође, није мали добитак у овој (позајмљеној) лирској исповести.

Недељковић посеже и за алузијама на сакралну, молитвену поезију, чинећи коначно видљивијим и овај дубљи, неаметљиви традицијски чинилац свог наслојеног песничког здања, рецимо у помињаној песми „Ако сам грешио”:

Свете, достојан јеси, али ти си различит,
И ниједно признање није ти нужно.
Изречен, ништа изрећи не мораш.

Слављење дивотне творевине Јединог Творца вршни је нагласак у сложају познатих тонова. Мале светле приче пројављење су Велике приче коју занемарујемо, јер је одвећ велика за нашу ускост и акутну неверицу, на пример, у песми „Мале светковине”:

Наши дани; како је лепо,
Једини, бити у њима, у молитви
Да ни ти, Једини, никада не изостанеш.
А кад заокружено буде све,
Нека Твоја рука трагове избрише.

Као да истински озарујући стихови из песме „Невидљиво небо” сумирају пређену путању, на претходној тамнијој подлози задобијају нарочито осветљење, у сагласности која се чини спасоносно, преображујућом:

Ћути насмешени лик,
Ни реч да каже о провидности.
Кренеш, душо, у претраге по незаном налогу,
Полетно, јер лако је чути тихи налог.
[...]
Само невидљиво наше небо наткрива
Светове и само оно бира:
Обавије нас још пре рођења и чека,
Јер разуме да тобом је обавијено.

Зна оно што небеса увек знају,
А ум понекад назре.

Уосталом, лирска присност од првих стихова била је основни тон у песмама Живорада Недељковића, исходиште од којег песма почиње и до које ваља доћи, након свеколиког светло-тамног егзистенцијалног талоба. Да би доспео до предањских речи и начина којима се обраћа творачкој инстанци света што, по Ивану В. Лалићу, „јесте онакав какав јесте”, испитљив песник попут Недељковића морао је проћи дуги и приметни процес оспоравања, ослушкивања и лирских епифанија, храбро уроњен у бурне токове сопственог живота и искуства и у механизме језика као овејаног манипулатора и јединог смислодавца.

Dragan Hamović

A BREATH OF LONGING AND A BREATH OF SECRET

Summary / In the poetry of Živorad Nedeljković we find a productive crossing of the procedure of mimetic, reality-supported lyrical description and the intention to establish “another order” and model the lyrical world according to those moody currents of linguistic meanings and associative courses. Since his poetic beginnings, Nedeljković has been showing his disinclination to accept, in poetry, the given relationships in the world around and within a sensitive and wavering individual, and receive them without implied rebellion, always ready to speak lyrically. Lyrical epiphanies, i.e. his delights in the moments that radiate the genuineness of existence, occasionally occur in Nedeljković’s poems. Much more frequently, again, encountering imperfections on both sides of the border of the sensual and miraculous, inexplicable human flesh, Nedeljković’s lyrical expression has known how to overcome even a destructive impulse. The previous, sharpened voice which used to break conventions comes to conciliatory insights. Basically, Nedeljković searches for authenticity and humaneness to which he can personally testify. Thus, in his early verses, he wrote a lyrical “hagiography” of his little nephew Damir, or his mother Ružica, taken away by an illness too early, who left the poet with an emptiness filled with sonnets of moving son’s love. Those are the verses that have formed a spiritual accord which can be understood as an obvious, at least indirectly pronounced, Christian response to the challenges of life, internal and other struggles. In his recent poems, with the appearances of the characters of his beloved woman and his son who is growing up and learning, with whom the poet’s parental voice is growing up inside him, such orientation is more explicitly expressed in spiritual coordinates of Christian orientation.

Институт за књижевност и уметност, Београд
hamovicdragan@gmail.com